

□ **Özgür Kasım Aydemir**
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ

GİRİT MUHACİRİ TÜRKLER VE DİLLERİ

THE CRETAN MUHAJIR TURKS AND THEIR LANGUAGES

ÖZET

Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonraki ikinci büyük adası özelliğine sahip olan Girit Adası 200 yılı aşkın bir süre boyunca Türk yurdu özelliği taşımıştır. 6 Eylül 1669 tarihinde Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Girit'teki ayrılıkçı isyanlar Osmanlı'nın son dönemlerinde sıklıkla görülmüş ve özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bu isyanların sayıları ve tahribat düzeyi de artmıştır. Belirtilen saldırıların bir adım ötesinde patlak veren savaş 1896-1897 yılları boyunca sürmüş ve Osmanlı Devleti, Yunanistan'a karşı önemli bir askerî başarı elde etmişse de adadaki askerî başarı, siyasî yönüyle desteklenemediği için Osmanlı Devleti savaşarak aldığı, savaşarak koruduğu Girit Adasını, masa başında elden çıkarmak durumunda kalmıştır. Girit Türklüğünün, bağımsız bir Türk devletinin sınırları içerisinde dinlerini, dillerini, kültürlerini özgürce yaşatan Girit Mübadili Türkler kadar talihli olmayan önemli bir kesimi daha bulunmaktadır ki onlar da Girit Muhaciri Türklerdir. Girit Muhaciri Türklerin günümüzdeki nüfusları yaklaşık 17.000 kişiden oluşmaktadır. Belirtilen nüfusun 9.000'i Lübnan'da, 8.000'i de Suriye'de yaşamaktadır. Makalemiz, Sultan Abdülhamid Han zamanında, Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının akabinde, olası saldırılara karşı kendilerinin can güvenliğini muhafaza etmek için buraya gönderilmiş olan Girit Muhaciri Lübnanlı ve Suriyeli Türkler ile onların dilleri üzerine odaklanmış olup 2013 yılı Ocak, Şubat ve Mayıs ayları içerisinde bölgede gerçekleştirilen saha çalışmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

Girit, Girit Muhaciri Türkler, Suriye, Lübnan, Türk Dili.

ABSTRACT

The second largest island in the Eastern Mediterranean, Cyprus, Crete Island, which features the property has carried Turkish homeland for a period of over 200 years. On September 6, 1669 the separatist revolts in Crete, which was dominated by the Ottoman Empire frequently seen in recent times and the number of these revolts, especially following the independence of Greece, and has also increased the level of destruction. Specified in the war that broke out in one step ahead of attacks continued throughout the years of 1896-1897 and the Ottoman Empire, a major military success against Greece in the island military success, the political aspect of the fighting in the Ottoman Empire for lack of support, fighting in Crete preserved, table was obliged to dispose of at the beginning of. Crete Turkishness, the Turkish state within the borders of an independent religion, language, culture perpetuates Crete Emigrants freely than the Turks are so fortunate that they are a significant part of non-Muhajir Turks in Crete. Crete Turkishness, the Turkish state within the borders of an independent religion, language, culture perpetuates Crete Emigrants freely than the Turks are so fortunate that they are a significant part of non-Muhajir Turks in Crete. The present populations of Crete Turks Muhajir consists of nearly 17,000 people. The specified population 9,000 in Lebanon 8,000 lives in Syria. This article, the time of Sultan Abdul Hamid Khan, followed by emergence of Crete from the Ottoman Empire, to maintain the safety of themselves against possible attacks by Lebanese and Syrian refugees, who had been sent with the Turks in Crete focused on their tongues and during in the months of January, February and May of 2013, in the region are based on the work carried out in the region.

Key Words

Crete, Creatan Muhajir Turks, Syra, Lebanon, Turkish Language.

I. Giriş:

Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonraki ikinci büyük adası özelliğine sahip olan Girit Adası 200 yılı aşkın bir süre boyunca Türk yurdu özelliği taşımıştır. 6 Eylül 1669 tarihinde Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Girit'teki ayrılıkçı isyanlar Osmanlı'nın son dönemlerinde sıklıkla görülmüş ve özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından bu isyanların sayıları ve tahribat düzeyi de artmıştır. Nitekim Girit Adası, henüz 3 Şubat 1830'da Londra Protokolü ile sınırları çizilmiş olan Yunanistan'ın sınırları içerisinde bulunmamaktadır. Girit'i kendi sınırları içerisine dâhil etme amacındaki Yunanistan'ın kurguladığı isyanlar ve şiddet olayları, adadaki din farklılığını belirginleştirerek, çatışma kaynağı haline de getirmiş, böylelikle adada bulunan Müslüman Türklere yönelik saldırılar daha da artmıştır. Belirtilen saldırıların bir adım ötesinde patlak veren savaş, 1896-1897 yılları boyunca sürmüş ve Osmanlı Devleti, Yunanistan'a karşı önemli bir askerî başarı elde etmiştir. Bu askerî başarıda adada meskûn bulunan Türk vatandaşlarının da önemli katkısı olmuştur. Ancak askerî başarı, siyasî yönüyle desteklenemediği için o dönemde muhtelif sıkıntılar içerisinde bulunan Osmanlı Devleti, savaşarak aldığı, savaşarak koruduğu Girit Adası'nı masa başında elden çıkarmak durumunda kalmıştır. Bu durum, savaşta inisiyatif olarak mücadeleye katılan adadaki Türkler için sıkıntılı bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. 6 Eylül 1898 tarihinde İngiliz askerlerinin tahriki sonucu patlak veren çatışmaların (Kandiye Olayları) sonrasında Türk nüfus Girit'ten göç etmek durumunda kalmıştır.

Girit'ten ayrılmak durumunda kalan kalan Türklerin önemli bir kısmı mübadele sonucu geldikleri Türkiye'nin İzmir, Aydın, Manisa ve Muğla il sınırları içerisinde yerleştirilmiş olup günümüzde de yoğunlukla bu bölgelerdeki bulunmaktadır. Girit Türklüğünün, bağımsız bir Türk devletinin sınırları içerisinde dinlerini, dillerini, kültürlerini özgürce yaşatan Girit Mübadili Türkler kadar talihli olmayan önemli bir kesimi daha bulunmaktadır: Girit Muhaciri Türkler.

Girit Muhaciri Türklerin günümüzdeki nüfusları yaklaşık 17.000 kişiden oluşmaktadır. Belirtilen nüfusun 9.000'i Lübnan'da, 8.000'i de Suriye'de yaşamaktadır. Sultan Abdülhamid Han zamanında, Girit'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının akabinde, olası saldırılara karşı can güvenliklerini muhafaza etmek amacıyla buraya gönderilmiş olan Girit Muhaciri Lübnanlı ve Suriyeli Türklerin çok az bir kısmı kendilerini Türk ya da "muhacir / el muhacirin" olarak tanımlarken Girit Muhaciri Türklerinin büyük bir bölümü kendilerini "Osmanlı" olarak tanımlamaktalar. Sultan Abdülhamid Han'ın fermanında kendilerinden "el muhacirin" olarak bahsedilmesi dolayısıyla muhacirin olarak da tanımlanan Girit Muhaciri Lübnanlı ve Suriyeli Türkler, bağımsız bir şekilde yine Osmanlı Devleti sınırları içerisinde hayatlarını devam ettirebilmek üzere geldikleri Ortadoğu'da, kısa bir süre sonra bu bölgenin de Osmanlı sınırları dışında kalması sonucunda tekrar esaret altına girmişlerdir. Osmanlı'dan ayrılan bu coğrafya içerisinde; saç, ten ve göz renklerine dayalı fiziksel özellikleri ile Arap ve Türkmen topluluklarından dikkat çekici bir farklılığı bulunan Girit Muhaciri Türkler Suriye'de Sultan Abdülhamid Han'a izafeten Hamidiye adının verildiği bir köyü kurup yerleşirken, Lübnan'da tarihî Türk Şehri özelliğine sahip ve büyük oranda Müslümanların yaşadığı Trablus'a yerleşmişlerdir. Pek çok Giritlinin evinde Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ilişkin bir objenin bulunduğu (Trablus'ta bu Osmanlı Devleti Arması, Osmanlı padişahlarına ait tuğralar, ay-yıldız motifli süs eşyaları, Türk bayrağı vs. açıkça görülebilirken; Hamidiye'de ülkedeki Türkiye karşıtı tepkinin de etkisiyle bu objelerin göz önünde bulundurulmadığı) saha çalışmamız sırasında belirlenmiştir. Ayrıca Suriye ve Lübnan'daki Girit Muhaciri Türkler içerisinde erkek çocuklara verilen "Abdülhamid" adının yaygınlığı da yine saha çalışmaları sırasında rahatlıkla gözlemlenebilmiştir.

Suriye ve Lübnan'da tarafımızca gerçekleştirilen saha çalışması 2013 yılının ocak, şubat ve mayıs aylarında gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan kaynak kişilerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı, fotoğraf ve kamera aracılığı ile belgelenmiştir. Görüşme yapılan kişilerle öncelikle, saha çalışması öncesinde ve sırasında temas kurulan Girit Muhaciri Türkler aracılığı ile iletişim kurulmuştur. Görüşmelerde mümkün olduğunca Girit Muhaciri Türklerin tarihine, kültürüne ve güncel sorunlarına ilişkin konular üzerine odaklanılmıştır. Girit Muhaciri Türklerin her iki ülkede de çatışmaların sıklıkla yaşandığı bölgede meskûn bulunmaları dolayısıyla bazı görüşmeler kişilerin evlerinde değil de ülkelerin içerisindeki görece daha güvenli bölgelerde gerçekleştirilmiştir.

II. Lübnan'daki Girit Muhaciri Türkler ve Dilleri

Lübnan'daki Girit Muhaciri Türklerin yaklaşık %95'i, Lübnan'ın kuzeybatısında, ülkenin ikinci büyük şehri konumundaki Trablus'ta yaşamaktadır. El-Nur, Bab el-Tabbane, Camiü'l-Kebir mahalleleri yoğunlukla olmak üzere Trablus'un tamamına yayılmış olan Girit Muhaciri Lübnanlı Türkler, kozmopolit bir şehirde yaşamakla beraber yıllarca kimliklerini koruyabilme mücadelesi vermişlerdir. İçlerinde eğitim ve buna bağlı olarak gelir düzeyi yüksek seviyede kişilerin bulunması, Girit Muhaciri Lübnanlı Türklerin kültürel kimliklerinin korunabilmesi adına önemli bir değer taşımaktadır. Ancak kültürel kimliğin omurgası niteliğindeki dilleri büyük bir erozyona maruz kalmıştır. Saha çalışması sırasında görüşülen seksen yaş üstü Girit Muhaciri Türkler Yunanca, İngilizce, Fransızca ve Arapça bilmelerine karşın maalesef Türkçe bilmemekte, Türk olduklarını Türkçe dışındaki dört farklı dilde ifade etmektedirler. Bu bağlamda, Trablus'ta Giritli Türklere ilişkin iki kaynak kişiye ulaşılabilmektedir. Türkiye'ye (özellikle İzmir, Aydın, Muğla ve Manisa şehirlerine) verilen büyük göçler sonrasında Girit Adası'nda da konuşuru kalmayan Türkçe, Lübnan'da da aynı durumu yaşamının eşliğindedir. Ulaşılan iki kaynak kişiden birinde ağız özelliklerini koruduğu ancak söz dizimi düzeyinde yabancı dillerin hâkimiyeti olduğu belirlenmiştir. Diğer kaynak kişinin Türkçe kullanımı ise daha ziyade Türkiye'de aldığı eğitime dayanmakta olup, ölçünlü Türkiye Türkçesinin özelliklerini barındırmaktadır. Kaynak kişilerin aile içi iletişimlerinde Türkçeyi kullanmadıkları saha çalışmamız sırasında belirlenmiştir. Bu bağlamda Girit Muhaciri Türk Ağızı için yeterli veri tabanının 9.000 kişilik nüfus içerisinde bulunmadığını ancak bu makaleden hareketle kayıt altına alınmış verinin bildiriminin amaçlandığını belirtebiliriz.

III. Suriye'deki Girit Muhaciri Türkler ve Dilleri

Girit Muhaciri Türklerin bir bölümü de bugün Suriye sınırları içerisinde kalmış olan Hamidiye Köyü'nde yaşamaktadır. Büyük bir bölümü Trablus'taki Giritlilerin akrabaları olup yaklaşık 8.000 Girit Muhaciri Türk'ü barından Hamidiye'de de Türkçenin hızla kan kaybettiğini belirtebiliriz. Trablus'taki Girit Muhaciri Türklere oranla daha dışa kapalı bir sosyal yapı içerisinde hayatlarını sürdürmeye çalışan Suriye'deki Girit Muhaciri Türkler içerisinde de Sultan Abdülhamid Han'a, Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik yoğun bir sevgi yaşatılmaktadır. Lübnan'daki Giritlilere oranla çok daha düşük bir ekonomik güce sahip olan Suriyeli Girit Muhaciri Türklerin, ülkede yaşanan çatışmalara ve Türkiye karşıtlığının artmasına dayalı olarak kendi kültürel kimlikleri ifade edemedikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, karşılaştıkları şiddete dayalı olarak can ve mal güvenlikleri bulunmayan Suriyeli Girit Muhacirleri özellikle maddî boyutuyla, "insanî" sıfatının eklenemeyeceği düzeyde olumsuz şartlar altında yaşamaya çalışmaktadırlar. 2013 yılı içerisinde gün geçtikçe daha da yoğunlaşan çatışmalar altında gerçekleştirilen saha çalışması sırasında Türkçe konuştuğu bilgisi edinilen birkaç kişiye de ulaşılamamıştır. Türkçe konuştuğu bilgisi edinilmiş bir kişi ise, muhtemelen

kimliğini ifşa etmeme amacı ve kaygısı doğrultusunda, Türkçe bilmediğini önce Türkçe, ardından Arapça ifade etmiştir... Kendilerinin hayatlarını tehlikeye atmamak adına saha çalışmasına devam edilmemiş. Gerçekleştirilen görüşmelerde bu nedenle kaynak kişilere ilişkin bilgi de paylaşılmamıştır. Ancak Hamidiye Köyü'nde yaşayan "Suriyeli Girit Muhaciri Türklerin aile içinde temel iletişim dili olarak Arapçayı kullandıklarını ve Türkçenin bu bölgede sadece ortalama 60 yaş üstü kişiler tarafından büyük oranda Arapçadan ve Yunancadan kod kopyalamalarını barındıracak özellikte kullanılabilirliğini bölgedeki "gözlem"imize dayalı olarak aktarabiliriz. Sözcük düzeyindeki kod kopyalamalarının zaman zaman sözdizimi boyutunda da kullanıldığı ana dillerini son dönem artan baskıya dayalı olarak kullanamayan Girit Muhaciri Suriyeli Türkler, çatışma öncesi dönemde daha yüksek düzeyde Türkçe iletişim kurduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda Suriyeli Girit Muhaciri Türklerin dillerinin "kritik tehlike altında" olduğu belirtilebilir.

III. Girit Muhaciri Türklerin Dillerine İlişkin Genel Değerlendirme

Lübnanlı Girit Muhaciri Türkler, bugün büyük ölçüde Arapça, sonrasında Fransızca ve İngilizce konuşmaktadır. İçlerinde Türkiye'de öğrenim görmüş olanları ölçünlü Türkiye Türkçesini aksan farklılığıyla konuşabilmesine karşın 70-80 yaş üstü Girit Muhacirleri, ağlayarak, henüz çocukken aileleri tarafından Türkçe konuşmalarına yönelik sıkı sıkı tembihlendiklerini ve durumun devamında günümüzde kendilerinin dahi Türkçe konuşamaz duruma geldiklerini belirtmişlerdir. Arapçanın hâkimiyetine yol açan temel gerekçeler, yaşadıkları ülkenin eğitim dilinin Arapça olması, Araplarla yapılan evlilikler ve şehir içerisinde ayrı bir kültürel kimliği yansıtmaktan duyulan korku olarak gözlemlenmiştir. Girit Muhacirlerinin ağız özelliklerinde, ses bilgisi boyutunda, kısa ünlülerin sık kullanımı ve ünlü uyumuna aykırı kullanımların yaygınlığı dikkat çekicidir. Ölçünlü Türkiye Türkçesindeki ünlülerin dışında "â, á, â, á, à, ä, è, ë, í, ì, ó, ò, ô, ú." ünlüleri de kullanılmaktadır. Ayrıca sekiz temel ünlünün uzun biçimleri de derlenen metinlerde düşük oranda olmakla beraber kullanılmıştır. Uzun ünlülerin yanında "e, ı, i, u" ünlülerinin kısa biçimleri ilk, orta ve son hecelerde sıklıkla kullanılmaktadır. Genizsel seslerin kullanılmaması yönünde eğilim, derlenen metinlerde görülebilmektedir. Derlenen metinlerde Türkiye Türkçesi yazı dilindeki yirmi bir ünsüzün dışında "Ç, F, ğ, ğ, ħ, ħ, k, ñ, ñ, P, r, r, R, ş, ş, Ş, t, T, w, z." işaretleriyle karşılanan ünsüzler de kullanılmaktadır. Titreşimleşme ve süreklileşme eğilimi içerisindeki ünsüzlerde çoğunlukla ilerleyici ve gerileyici benzeşme özelliği gösteren örneklerin kullanımı nadirdir. Ünsüz düşmesi, örneğine sık rastlanan bir diğer ses olayıdır. İsim hal eklerinin işaretli kullanımları nadiren görülebilmektedir. Birleşik zaman kullanımının nadir olduğu Girit Muhacirlerinden derlenen metinlerde zaman kaymalarının sık kullanımı dikkat çekici düzeydedir. İfadelerde sıklıkla başvurulan yabancı kökenli sözcüklerin kaynağı; Yunanca, Arapça, Fransızca, İngilizcedir. Ancak yabancı dil kullanım özelliklerinin ses bilgisi ve şekil bilgisi boyunda kalmayıp söz dizimi boyutunda da etkili olduğu belirlenmiştir. Trablus'ta sık sık baş gösteren çatışmalara dayalı olarak öğrenime verilen zorunlu "ara"ların, akşamları aralıksız süren çatışma seslerinin kimi zaman gündüzleri de sürmesine dayalı olarak, şehirdeki en önemli Türk nüfusu oluşturan Girit Muhaciri Türkler oldukça sıkıntılı koşullarda, ciddi baskı altında yaşamaya çalışmaktadırlar. Suriye'de Hamidiye Köyü'ndeki Girit Muhaciri Türklerin ise büyük oranda savaş şartları altında hedef gözetilmeksizin namlu ucunda sürdürdükleri hayatlarında Türkçenin kullanımı gün geçtikçe daha büyük bir tehlike kaynağı olarak algılanmaktadır. Bu doğrultuda köyün büyük oranda göç vermesi ve boşaltılan hanelere yerleşenlerin farklı etnik ve mezhepsel özelliklere sahip kişiler olması da Suriyeli Girit Muhaciri Türkler için baskı unsuru özelliğindedir.

Sonuç olarak Türkçenin, Lübnanlı Girit Muhaciri Türkleri içerisinde UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras içerisindeki tehlikedeki diller programı ölçütlerine göre değerlendirildiğinde “ölü dil”; Suriyeli Girit Muhaciri Türkler içerisinde değerlendirildiğinde ise “kritik tehlike altında” olduğunu ve oldukça yakın bir gelecekte “ölü dil” özelliği taşımasının öngörüldüğünü belirtmek durumundayız. Her iki yerleşim bölgesinde gerçekleştirilen saha çalışmalarında genç nüfus içerisinde Türkçe iletişim kuran bir ferde ulaşılamaması ve yerleşim bölgelerinde maruz kalınan baskının ve şiddetin gün geçtikçe artması belirtilen öngörümüzün dayanaklarındandır. Girit Adası'nda “ölü dil” statüsünde olan Türkçenin, yaklaşık 17.000 nüfusa sahip Suriye'de ve Lübnan'da yaşayan Girit Muhaciri Türkler için geçerli olma durumu özelde Türk Dili için, genelde dile dayalı Dünya Kültür Ekolojisi için önlenilmesi adına acil önlemler alınması gereken bir tehlike niteliğindedir.

IV. Metinler:

IV. 1. Derlenmiş Metinlerde Kullanılan Çeviriyazı İşaretleri ve Ses Karşılıkları

Derlenmiş metinler içerisinde, örnek olarak verilen metin bütüncesinde kullanılmış olan çeviriyazı işaretleri ile bu işaretlerin karşılıkları sesler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

İşaret	Ses Karşılığı	İşaret	Ses Karşılığı
A	Normal a sesi	Ā	Uzun a sesi
E	Normal e sesi	Ē	Uzun e sesi
I	Normal ı sesi	Ī	Uzun ı sesi
İ	Normal i sesi	Ī	Uzun i sesi
O	Normal o sesi	Ō	Uzun o sesi
Ö	Normal ö sesi	ō	Uzun ö sesi
U	Normal u sesi	Ū	Uzun u sesi
Ü	Normal ü sesi	Ū	Uzun ü sesi
ě	Normalden kısa e sesi	Ī	Normalden kısa ı sesi
ĭ	Normalden kısa i sesi	Ū	Normalden kısa u sesi
â	İnce a sesi	Ā	a-e arası ses
Ā	a-o arası ses	á	a-ı arası ses
À	a-u arası ses	Ē	e-i arası ses
Ē	e-ö arası ses	Ī	ı-i arası ses
Ī	ı-u arası ses	Ō	o-ö arası ses
Ō	o-u arası ses	ô	ö-ü arası ses
ú	u-ü arası ses	Ā	Açık e sesi
b	Normal b sesi	C	Normal c sesi
ç	Normal ç sesi	D	Normal d sesi
f	Normal f sesi	G	Normal g sesi
ğ	Art damaklı g sesi	Ĝ	Normal ğ sesi
h	Normal h sesi	Ĥ	Tonlu h sesi
ĥ	Tonsuz h sesi	J	Normal j sesi
k	Normal k sesi	Ķ	Art damaklı k sesi
l	Normal l sesi	M	Normal m sesi
n	Normal n sesi	Ñ	Art damaklı n sesi
ŋ	Art damaklılığı azalmış n sesi	P	Normal p sesi
r	Normal r sesi	Ŗ	Düşmek üzere olan r sesi
ř	Orta-art damaklı, titreşimi yüksek r sesi	S	Normal s sesi
š	Peltek s sesi	Ş	Kalın s sesi
ş	Normal ş sesi	T	Normal t sesi
ţ	Kalın t sesi	V	Normal v sesi
w	Çift dudaklı w sesi	Y	Normal y sesi
z	Normal z sesi	Z	Peltek z sesi
Ç	ç-ş arası ses	Ĝ	g-ğ arası ses
F	f-v arası ses	P	p-b arası ses

R	r-l arası ses	Ş	ş-j arası ses
T	t-d arası ses	Ŋ	Ulama işareti

IV.II. Derlenmiş Metin Örnekleri:

IV.II.I. Trablus'ta, Ali Hasan Basalaki'den (70 yaşında) derlenmiş metinden alıntılanmış örnek:

“ben gâldim bu äv, äv ordâ gardeşim ismail bey, sôra yârim saat ben mezbaĥat bôyle alla buyuk, alla buyuk. ya allah, ya allah, le îlähe îllallah. bu kadar. ben bırak bu taraflar gelecek bu taraflar bu sokâk bu kadar hacar buyük. ben yok baĥ. ben var burda. alla yiselmik. bu araplar, ben giritli. anladım. ben var akşaba istânbül, izmir, menemên, karşiyaka, inciraltî, yalava hêpsi orđa akşaba. bizim giritli çôĥ. akşaba giritli mihacir çok, ama türkçe bilir az. bizim gidiyor, zâmân kırk, kırk bâş sene şimdi. bâk anne amca oĥlüm, baba amca oĥlüm. az az unuttum. ankara baba amca oĥlu var ceneral hasan bâşaraki êvet. var, kardaşı muhammed bâşaraki istânbül. zârar yok. bu zaman gittik bizim îşlâmâk ajansiya babor. yûnâni, êngilişçâ, fîransisçâ u türkçe âz. şimdi birâk ben gidiyor gûmruk, îşlâmâk. e hâmdolsun bilir türkçe ama az. êvet. niÇin? yok var kardaşlar, var âkşaba konuşmuş türkçe bitti. teşekkür ederim. äyva bizim âşk hep türkçe, bizim babam ânam bilir, türkçe az. var âşki türkçeye hep niÇin. var bereket. bilir allah, bilir peyĥamber muĥammed, gidiyor zamân var namaz. bu araplâr burđa az, ama bu dekikânli maşâllah, bilir türkçe çok ben bilir aĥnadıĥ? vâllâhi var, âmma buyuk adâm öldü. bırak bu dünya gidiyor inşallah cenneti. êvet âbdüllâtif âmca dâktor, e hêpsi var telefon madâmlâr, çocuklâr, gızlâr e. evet âbdüllâtif baba, ben baba teyze oĥlu aĥnadıĥ? yâni akrâba çok. äyvâ. bu gritli gelecek şimdi sıra yuz otuz beş sene. ben var bu dêfter türkçe, êvet âz âz ben bilir. dur, bâkalım. teşekkür ederim. ben çok rahat geldim beraber kardaşlar, arâplar, söyler, êfendim, amma türkçe bey, o zaman ben var orđa âkşaba âli bey hoř geldi otur bakalım. ne gediıyor. valla gediıyor cami. êvet, otur yemek hêpsi âile. annem var sêkiz âile türkçe. mistafa şengûnün, şengûnün. amca oĥlu annem. yâni ibnil am. annem u mistafa bey allah rahmetlesin. ôldü. sôra on sene. êvet ammâ çocuklar, bilir bu yazmacıg mektuP. maşâllah âli bey senin yazmacıg türkçe iyi yok, az. hâmdolsun. êvet bilir ben arapÇa yazmacıg gûmruk muamelet aĥnadıĥ? gûmruk bu araba gelecek almanya almanya, var sôra gidiyor türkçe hududlar sôra sûriye, sôra lûbnân. ben söyle bu muamelet evrâk. hoşgâldın, otur, iki gün, bu muamelet bitti. ver para. êvet. amma şimdi türkçe kardâşlar yok. (...) ben yok unuttum hiç. şimdi sen bizim âile vallahi. vallahi, billahi. inşallah sen, madâm, çocuk hep êyi. söyle çok selam sen. yok unutul.”

IV.II.II. Trablus'ta, Ali Bekraki'den (42 yaşında) derlenmiş metinden alıntılanmış örnek

“bütün giritli arĥadaşlarımızın evlerine gittik. teker teker dolaştık. nüfûs dairesine de gittik. orđa atmış bâş tane kütük tesPit ettik giritlilere âit. yâni atmış bâş tane soyad. deĥişik soyad. işte bekirâki, saĥalâki, çizmezâki ki bunun kökleşi genellikle hep türkçedir ama yunanca telaffuzu var. çimezâki aslında çizmecî aki, çizmecioĥlu, çizmecioĥlu çizmezâki oluyo. saĥalâki, saĥal, âkiyi çıkardığımız zaman. işte onun gibi bir sürü âileleri tesbitöettik. atmış bâş tane kütük. şimdi bu kütüklerin altında âile sayıları yaklaşık iki yüz iki yüz âlli arasındadır. bâzı âileler daĥa geniş bâş yüz kişiye ĥadar ulaşabiliyor. bâzı âileler daha az yâni yüz kişilik âileler. ortalama iki yüz âlli kişi. bunu atmış bâş kütükle çarparsaĥ yaklaşık sêkiz bin kişi on bin kişi arasında yâni bu tırablusta bulunan müslüman giritliler şimdi tâbi müslüman giritlilerin en büyük talihsizliĥi mesâla ĥuwaşfa veya aydamun gibi deĥiller orđa biliyorsunuz küçük bir köy, türkmenler olduĥu gibi o köyde. iki bin bâş yüz kişilik bir ortam, bir toplum. herkes birbirini tanır. o şekilde yaşıyolar. giritliler tırablusta yaşıyor. lûbnanın ikinci büyük şehri. kuzey lûbnanıĥ da başkenti sayılır. burda biz azınlıktayız. eskiden bir maĥalle vardı, el

muḥācirīn maḥallesi. bābet tabbane bölgesinde kalmıştı. orda ama hiç kimse kalmadı. giritlilerden kimse kalmadı çünkü orası tamamen bir temas hattı. burda biz temas diyoruz ama temas şey anlamında çatışma bölgesinin kenarı demek. arapça burda temas diyorlar, yāni türkçeden farklı. türkçeden farklı. yāni sıcak hat gibi. onun için giritliler orda olduğu gibi maḥalleden taşınmış. orda giritli āvi bulamazsınız artık. giritliler dağınık bir şekilde ıırablusta bulunuyorlar bāzı maḥallelerde daha yoğun mesāla el nūri maḥallesi, bāb ramel maḥallesi kumkapı maḥallesi, şey var büyük cāmi maḥallesi orda giritliler daha fazla bulunmakta ama ıırablusun her soḡağında bi giritli āvi bulabilirsiniz gerçekten. ama şöyle bir şey yāni biz, giritliler artık büyük asimilasyona uğradılar çünkü kimsesiz kaldılar. yüz yirmi senedir hiç kimse bu giritlilerin varlığını araştırmadı. osmanlı tarafından bırakıldıktan sonra, bilyosunuz birinci dünya savaşı bin dokuz yüz on sekizde, osmanlı bu savaşı kaybediyor ve bu topraklardan çekiliyor. ondan sonra biz şeyden o zaman işte internet, telefon vesaire gibi şey imkanlar yoktu. onun için biz akrabalarımızın izlerini kaybettik. mālesef buraya gelen türkmen olsun, giritli olsun, bunlar uzun yıllardır kimliklerini de gizlemeye çalıştılar aslında. şimdi bakın, bekaadaki beş türkmen köyü daha iki üç yıl önce keşfedilmiş. bu çok ġarip bi şey. dediğim gibi kimlik gizlemesi söz konusuydu. giritlilerin yeni neslinde şimdi artık türkçe konuşan bulamazsınız, bitti. dediğim gibi yüz yirmi yıl geçtikten sonra, bu insanlar kimsesiz kaldı, bu insanları kimse aramadı, türkiyeye ilişkiler tamamen bitti. millet tābi yaşam derdinde, ekmek parası kazanma derdinde. rumca konuşan da yok artık. artık tek dil arapça. şimdi çōōk yaşlı bulursanız hālā rumca konuşur. giritlice, yunanca değil. giritlice, yunanca türkçe karışımı. o kimlik gizlemesi, sonra firansızlar buraya geldi. firansızlar, kan kusturdu bütün müslüman kesimine. burda özellikle firansızlar, bin dokuz yüz kırkaltıya kadar burda osmanlının bıraktığı her şeyi yıkmaya çalıştı, her şeyi. şimdi ıırablusta sizin şu anda gördüğünüz, aslında kalıntı. yıkılan saray var, osmanlı sarayı şimdi yıkılmış orayı görmüşsüz, şimdi saḡa. mesāla inci tiyatrosu yokoldu, yıktılar. eski ıırablusa gittiğiniz zaman, özellikle osmanlı ordusunun selam verdiği, işte bayrak selamı yaptığı bir saḡa vardı. onu da yokettiler. han, hanlar vardı. onlar da yokoldu. firansızlara karşı en çok silah mücādelesini yapan halk ıırablus halkıdır. lübnan halkına kıyaslaırsanız, ıırablus halkı en dindar halktır. homojen bir yapıya sahip genellikle ıırablus. ve firansıza karşı çok büyük mücādele verdi ıırablus halkı. hātta şöyle bi şey var. firansızlar bin dokuz yüz otuz ikide yaptıkları sayım sırasında, müslümanlar kaçardı bu sayımdan. yāni sayıma katılmak istemezlerdi. yāni firansızları āwine bile almazdı. yok sayılmış bu insanlar. bu firansızların işine geldi. çünkü bu sayımdan sonra bakıldı ki hıristiyanlar daha fazla. neden? müslümanlar sayımı kabulētmediler. yāni bir ġavur tarafından osmanlıdan sonra, yāni osmanlı çıkıyor, geliyor firansız, firansızı hiç kabulētmedi. firansıza karşı direndi. ”

VI. Girit Muhaciri Türklerle İlişkin Fotoğraflar:

Makalenin etnografik desteği olarak değerlendirilebilecek, saha çalışmamıza dayalı fotoğraflar aşağıda sunulmuştur.

VI.I. Trablus'ta bir Ortodoks mahallesinde yaşayan Girit Muhaciri Müslüman Türk bizi evinden uğurlarken

VI.II. Trablus'ta, bir akşam habersizce ziyaret ettiğimiz bir Girit Muhaciri Türk'ün çalışma odası

VI.III. Kendisini öncelikle "Osmanlı" olarak tanımlayan bir Girit Muhaciri

Kaynaklar

Adıyeko, A. N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: TTK.

Aydemir, Ö. K. (2015). *Lübnan Türk Ağızları (Genişletilmiş İkinci Baskı)*. Denizli: Nokta Yayınevi.

Hülagü, M. (2002). 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı Çerçevesinde II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Donanması Hakkında Bir Değerlendirme. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C. 13, s. 830-844.

Oğuz, G. (2006). Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. Türkiye. C. 7, S. 2, s. 89-11.